

І. М. Капаруліна,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів, обліку та аудиту,
Національний авіаційний університет

ПРИРОДА ТА МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

I. Kaparulina,
PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student, National Aviation University, Kiev, Ukraine

NATURE AND MODELS OF THE ENTERPRISE

Робота присвячена систематизації уявлень про розвиток підприємства та визначенню напрямів удосконалення концепції розвитку підприємства. На основі аналізу поглядів науковців на окремі аспекти розвитку підприємства та комплексних уявлень у вигляді моделей розвитку підприємства визначені спільні риси та сутнісні розбіжності відносно природи розвитку. В роботі з'ясовано, що наявні підходи дозволяють на основі неструктурованого опису характеристик підприємства оцінити фазу його розвитку, але не пояснюють напрям і природу розвитку. Підкреслено необхідність теоретичного обґрунтування ендогенно-екзогенних чинників розвитку підприємства на відміну від наявної практики узагальнення емпіричних даних. Обґрунтовано потребу в синтезі теорії розвитку підприємства із загальнонауковими підходами про розвиток.

The paper is dedicated to systematize ideas about the enterprise development and identify improvement of concept of enterprise development. Similarities and differences with respect to the essential nature are identified by analyzing the views of scientists on certain aspects of the enterprise development and complex concepts in a model of organization development. It is shown that the existing approaches allow estimating stages of the enterprise development on the basis of unstructured description of its characteristics, but do not explain the nature and direction of development. The necessity for a theoretical justification of endogenous-exogenous factors of the enterprise development as opposed to the current practice of summarizing empirical data is emphasized. The need for the synthesis of theory enterprise development with general scientific approach of development is justified.

*Ключові слова: цілеспрямованість розвитку, філогенез, онтогенез, прогрес, еволюція, універсалізм.
Key word: purposeful development, phylogeny, ontogeny, progress, evolution, universalism.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Мінливість і складність зовнішнього середовища функціонування підприємств, глобальний характер зовнішніх чинників впливу обумовлюють актуальність передбачення та своєчасного впровадження якісних змін на підприємствах. Нагальною проблемою для сучасного підприємства є не хаотичне чи пасивне реагування на зовнішні збурення, а послідовне і цілеспрямоване впровадження комплексу змін, оскільки мобільність і адекватність подібних дій визначають ефективність діяльності підприємства та його інші ринкові результати. В таких умовах значимість проблеми розвитку підприємства фокусується не просто на визначенні сучасних економічних тенденцій і прогнозуванні майбутніх, але на виявленні закономірностей розвитку підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток підприємства в сучасній економіці досліджується в межах різних теорій, тому варто вирізнити наступні ракурси дослідження розвитку підприємства:

— у межах стратегічного управління підприємством, коли розвиток розглядається як результат впровадження цілеспрямованих послідовних змін на підприємстві з метою ефективної адаптації до зовнішнього середовища;

— у межах теорії криз і антикризового управління підприємством, коли процес розвитку розглядається у протиріччї з процесом функціонування підприємства, що спричиняє настання криз;

— у межах еволюційної концепції підприємства, коли розвиток підприємства досліджується у нерозрив-

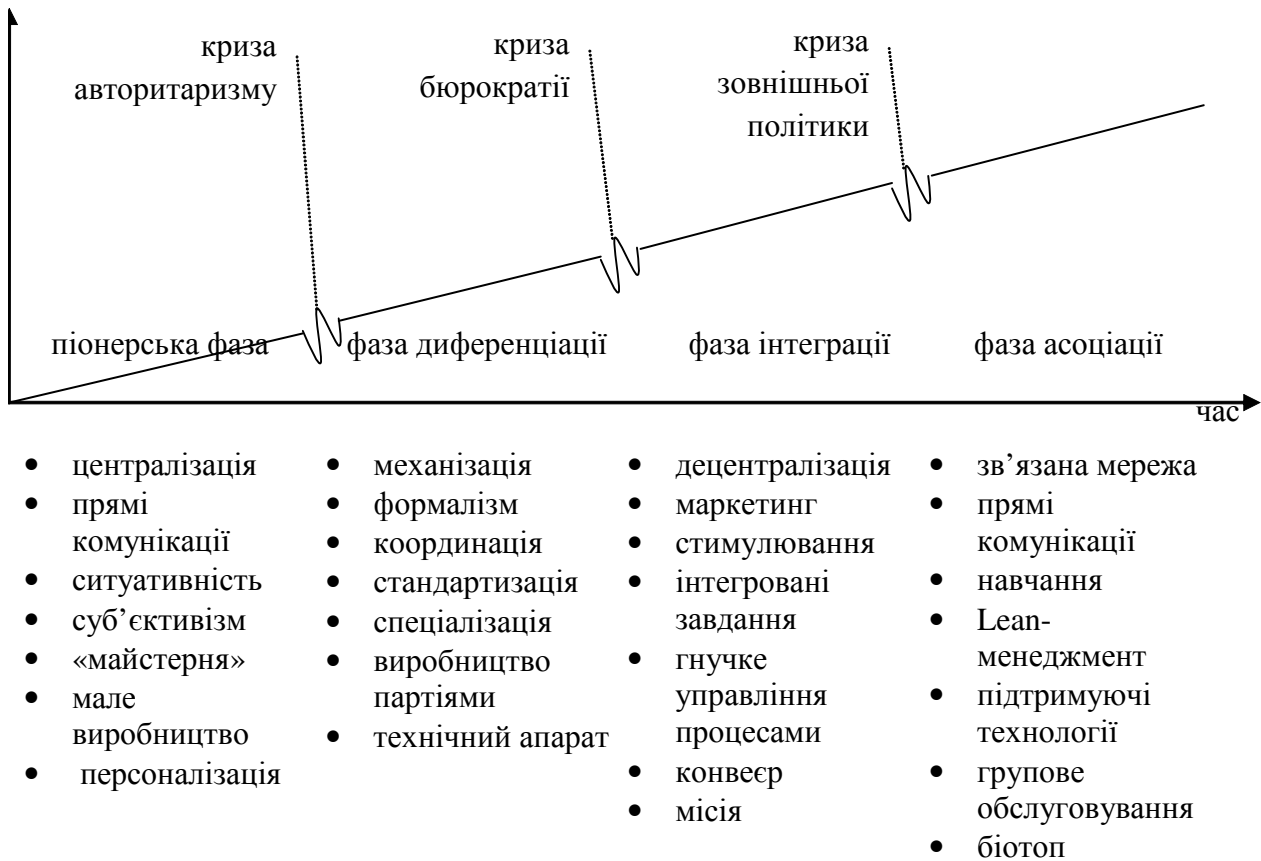

Рис. 1. Характеристика моделі розвитку підприємства Глазла — Лівехуда

ному зв'язку підприємства з іншими представниками популяції, обумовлюється реакцією на вплив внутрішніх і зовнішніх сигналів та проявляється в "рутинах пошуку";

— у межах теорій організаційних змін, організаційного розвитку й життєвого циклу організацій, коли шляхом дослідження індивідуального розвитку підприємств обґрунтовуються загальні закономірності розвитку соціальних організацій: стадії розвитку, чинники та прояви.

Узагальнюючи погляди економістів на розвиток підприємства, можна сформуванати загальний ракурс розгляду цього процесу в економічних джерелах: розвиток — процес змін на підприємстві, що супроводжується зміною кількісних і якісних параметрів задля підвищення ефективності функціонування/опору зовнішньому середовищу і/чи створення нових можливостей (О.В. Раєвнєва [1, с. 108], О.В. Шубравська [2, с. 37], В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим [3, с. 62]). Одночасно з тим, що існує достатньо узагальнена точка зору на поняття "розвиток підприємства", наявна низка істотних розбіжностей в теорії розвитку підприємства, зокрема:

— невизначеність щодо термінів трактування "розвиток підприємства" та "еволюція підприємства", які можуть розглядатися як тотожні чи різні (О.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин [4], С.А. Гусев [5]); відповідна ситуація склалася з термінами "організаційний розвиток" і "розвиток організації/підприємства" (Дж. Порас, П. Робертсон [6], И.С. Чемезов [7]);

— неоднозначність у застосуванні способів виділення окремих видів розвитку підприємства та їх невід-

повідність вимогам до проведення класифікацій та типологій. Так, досліджуються та вважаються якісно відмінними один від одного такі види розвитку підприємства як соціально-економічний розвиток (І.В. Тюха [8], М.Є. Рогоза, А.І. Сененко [9]), стійкий розвиток (Е.Н. Кучерова, А. Ильин [10], А.Б. Вишнякова [11]), стратегічний розвиток (Ю. Калініченко [12], І.Г. Сокиринська, О.В. Хохлова [13]), інноваційний розвиток (І.В. Булава [14], О.Г. Кураленко [15]);

— наявність певних теоретичних протиріч у виділенні таких різновидів розвитку підприємства як екстенсивний і інтенсивний, зовнішній і внутрішній, еволюційний і революційний, регресивний і прогресивний (О.Н. Сімченко, А.В. Дакус [16], Ю.С. Погорєлов [17], О.В. Раєвнєва [1]), що проявляються як неузгодженість між:

— процесами зростання (кількісні параметри) та розвитку (якісні параметри), що загально прийнято розглядаються як різні поняття;

— фазами процесу розвитку "еволюція" та "революція", що пов'язано з питанням об'єктивності наявності криз у процесі розвитку підприємства;

— поняттями "розвиток", "прогрес" і "регрес", оскільки поняття "розвиток" за одними джерелами розглядається як синонім поняття "удосконалення", тобто пов'язаний з прогресом, а за іншими джерелами розвиток включає і прогрес, і регрес [18, с. 581—590];

— між зовнішнім і внутрішнім середовищем, що пов'язано з питанням закритості/відкритості об'єктів і неможливості ізольованого розвитку;

— відокремленість дослідження розвитку підприємства та економічного розвитку національного госпо-

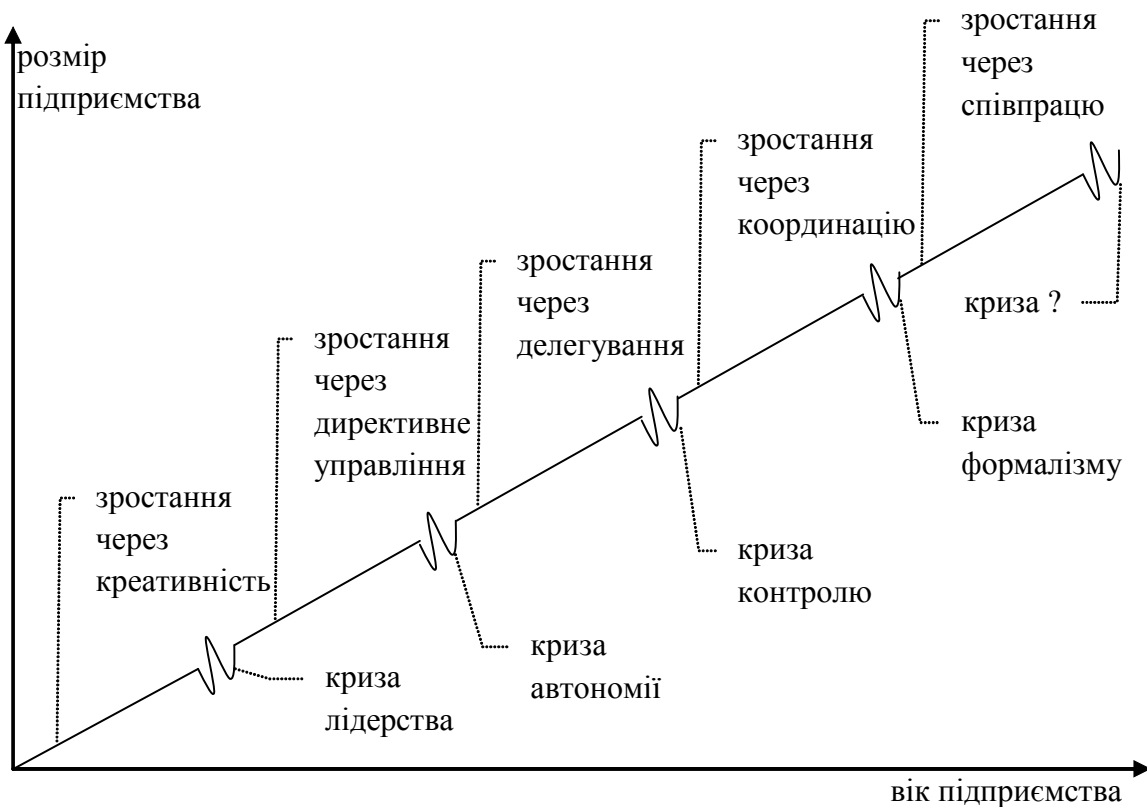

Рис. 2. Принципова схема розвитку підприємства в моделі Грейнера

дарства та світового суспільства (У. Ростоу [19], Й. Шумпетер [20] та ін.), хоча згідно з ієрархічним порядком побудови об'єктів реальності розвиток об'єкта та розвиток його елементів знаходяться у нерозривному зв'язку.

Визначення спільного та розбіжностей у поглядах різних авторів на зміст розвитку підприємства не є об'єктивною підставою для формування певної наукової позиції. Тому незважаючи на досить широкий спектр досліджень в напрямі розвитку підприємства існує об'єктивна потреба у аналізі та систематизації уявлень про природу розвитку підприємства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З'ясування природи розвитку підприємства потребує аналізу не окремих аспектів розвитку, а цілісних концепцій розвитку підприємства, в яких комплексно відображається зв'язок між ключовими аспектами розвитку: прогресом і регресом, еволюцією та революцією і т.д. Метою роботи є систематизація уявлення про розвиток підприємства та визначення напрямів удосконалення концепції розвитку підприємства. В роботі використані методи: порівняння, узагальнення, каузальний. Методологія дослідження базується на поле-об'єктному підході.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Обґрунтований аналіз поглядів на природу розвитку підприємства потребує більш детального відображення характеру процесу розвитку підприємства, а саме: чинників, внутрішніх параметрів, траєкторії, основних етапів. Ці сутнісні характеристики процесу розвитку підприємства комплексно відображаються в моделях

розвитку підприємства. Серед актуальних на сьогодні в економічній науці моделей розвитку підприємства можна відмітити моделі Лівехуда — Глазла [21], Л. Грейнера [22], І. Адизеса [23], К. Грейвза [24]. Наведемо та порівняємо їхні сутнісні характеристики.

Фундаментальним принципом, що лежить в основі моделі Глазла — Лівехуда [21], є принцип органічного розвитку, який стверджує, що людина та підприємство розвиваються за одними і тими ж законами, що мають біологічне підґрунтя. Підприємство в цій моделі включає три підсистеми: техніко-інструментальну, соціальну та культурну, які характеризуються ідентичністю підприємства, політикою, структурою, персоналом, функціями, організацією та фізичними засобами. Розвиток підприємства відбувається через чотири основні фази: піонерську, диференціації, інтеграції та асоціації, змінювання яких є наслідком подолання відповідних криз кожної попередньої фази (рис. 1). Криза як протистояння прогресивних і регресивних сил є обов'язковою умовою розвитку підприємства. Зображення моделі розвитку в координатній площині ускладнюється уточненням координат, оскільки в кожній фазі розвитку актуалізуються різні підсистеми підприємства й змінюється характер їхніх ключових характеристик. Досить детальний, хоча не структурований опис фаз розвитку дозволяє ідентифікувати підприємства на практиці. Однак модель має незакінчений характер, що не дозволяє визначити мету розвитку підприємства. Також не передбачаються умови та відповідні фази руйнування підприємства.

Модель Л. Грейнера [22] базується на п'яти компонентах: вік підприємства, розмір підприємства (обсяги продаж, чисельність персоналу), стадії розвитку (поступового зростання), стадії революції (скачко подібні

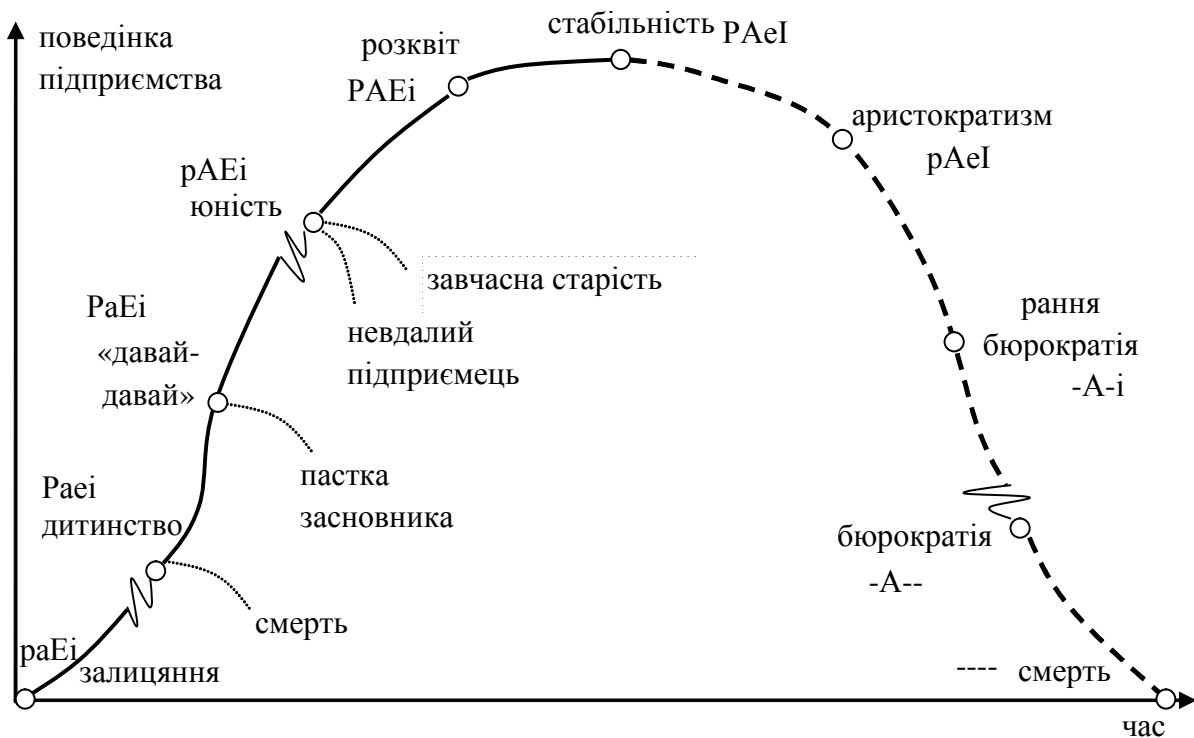

Рис. 3. Схема життєвого циклу підприємства за І. Адієсом

швидкі зміни), темп зростання промисловості. Критична задача управління підприємством на кожному етапі розвитку — сформувати набір організаційних методів, адекватних ситуації. Швидкість змін обумовлюється темпами зростання галузі промисловості, до якої відноситься підприємство. В моделі виділяється п'ять стадій, причому кожна стадія — це ефект попередньої стадії і причина наступної (рис. 2). Розвиток підприємства в моделі Грейнера має нескінченний характер і обумовлений внутрішніми проблемами підприємства, що виникають внаслідок збільшення його розмірів, тобто має ендогенний характер.

Модель розвитку підприємства І. Адієса [23] також, як і модель Глазла — Лівехуда, реалізує принцип органічного розвитку, але акцентує увагу на інших аспектах, а саме, передбачає два принципово різні процеси життєдіяльності підприємства — зростання і старіння, які

протікають у десять етапів (рис. 3). Однак старіння є неонов'язковим після настання фази "Стабільність", а залежить від поведінки підприємства (однак модель не описує характеристики такої поведінки). На шляху життєвого циклу підприємство зустрічається з труднощами внаслідок невідповідності інструментів управління (які застосовуються) стану підприємства, що проявляються в "організаційних хворобах", а можуть приймати характер "організаційної патології", коли самостійно вирішити проблеми підприємство не здатне. Адієсом виділяється два ключових внутрішніх параметра, важливих для життєдіяльності підприємства — гнучкість і контрольованість. Задачі підприємства на кожній фазі свого життєвого циклу відображаються через чотири функції:

— у короткостроковій перспективі: задоволення потреб (умовна позначка — Р), що забезпечує функціо-

Таблиця 1. Характеристика етапів розвитку підприємства в моделі К. Грейвза

Рівень розвитку	Загальна характеристика	Характер мислення	Головна задача
бежевий	взаємодія з превалюванням особистісних інтересів	інстинктивне	індивідуальне виживання
фіолетовий	групові інтереси підпорядковують особистісні	анімістичне	колективне виживання
червоний	авторитарність влади, контроль та експлуатація працівників	егоцентричне	продуктивність (екстенсивний аспект)
синій	упорядкованість, формалізація виробничих процесів і бюрократизм	абсолютистське	стабільність
помаранчевий	раціоналізація виробничих процесів і стратегічне планування	конкурентне	результативність (інтенсивний аспект)
зелений	соціально-орієнтовані виробничі процеси, відкритість і навчання	релятивістське	розвиток
жовтий	гнучка, мобільна організація	системне	інтеграція
бірюзовий	єдиний динамічний організм	холістичне	синергія

Складено за даними [24—25].

Таблиця 2. Порівняння моделей розвитку підприємства

	Модель Б. Лівехуда	Модель Грейнера	Модель І. Адізеса	Модель К. Грейвза
Причина	невідповідність менеджменту внутрішнім проблемам	невідповідність менеджменту внутрішнім проблемам	невідповідність менеджменту зовнішнім умовам	незадоволення внаслідок зовнішнього впливу
Характер розвитку	поступове зростання та кризи	поступове зростання та кризи	поступове зростання та кризи	поступові зміни та кризи
Траєкторія	4-фазовий нелінійний розвиток	нескінченний нелінійний розвиток	крива життєвого циклу	нескінченна спіраль
Координати	вік і змінювання внутрішніх параметрів	вік і розмір підприємства	поведінка та вік підприємства	індивідуальне-колективне, зовнішнє-внутрішнє
Параметри розвитку	підсистеми менеджменту	методи управління	гнучкість-контрольованість	«мем» чи спосіб сприйняття світу

нальність і продуктивність підприємства, та адміністрування (умовна позначка — А), спрямоване на систематизацію та ефективність;

— у довгостроковій перспективі: підприємництво (умовна позначка — Е), що забезпечує продуктивність і проактивність, та інтеграція (умовна позначка — І), спрямована на цілісність і ефективність.

Перевагою моделі Адізеса є достатньо деталізований процес життєдіяльності підприємства та варіативність розвитку (хвороби та паталогії). Однак розвиток підприємства відбувається у відриві від параметрів зовнішнього середовища та галузевих характеристик.

Підхід К. Грейвза (спіральна модель розвитку чи спіральна динаміка), розвинутий надалі Д. Беком, К. Кованом, К. Уілбером і Н. Тодоровіч, базується на розвитку цінностей підприємства, що є відображенням мотивації працівників. Згідно цього підходу [24—25] цінності підприємства можна охарактеризувати залежно від прояву правил, норм і принципів внутрішньої взаємодії на підприємстві (табл. 1). Спіральна модель розвитку підприємства — це багаторівнева модель, в якій кожен рівень не заперечує попередній, а включає його, відображаючи зростання складності підприємства, та має нескінченний характер. Розвиток підприємства відбувається по подвійній спіралі: зовнішня спіраль — це історичні особливості середовища підприємства, в якому воно функціонує, а внутрішня — це індивідуальні особливості підприємства, "колективний інтелект", що визначають специфіку адаптації.

Безсумнівною перевагою моделі Грейвза є контекст розгляду розвитку підприємств як соціальних організацій, однак для чіткої та обґрунтованої ідентифікації стану підприємства необхідна структуризація "мемів" (способів сприйняття дійсності) на якісні складові, що відображають діяльність підприємства, та визначення мети розвитку.

Здійснюючи підсумкове порівняння моделей за допомоги таблиці 2 та враховуючи результати аналізу моделей розвитку підприємства інших авторів [26—27], ми прийшли до наступних висновків:

1. Моделі розвитку можна поділити на два типи: одні моделі розглядають лише позитивні якісні зрушення у складі та структурі підприємства (наприклад, модель

Грейнера), інші моделі (моделі життєвого циклу) включають два процеси — розвиток як позитивні якісні зміни та старіння як негативні якісні зміни (наприклад, модель Адізеса). На нашу думку, в основі таких позицій лежать різні погляди на наступні положення:

— старіння та смерть — результат крайньої невідповідності підприємства умовам середовища (паталогія) чи природний процес;

— індивідуальний розвиток підприємства (онтогенез) — це рекапітуляція історичного популяційного розвитку (філогенезу), чи філогенез є послідовністю онтогенезів.

2. Моделі розвитку підприємства пропонують різну кількість основних фаз в життєдіяльності підприємства. Це пов'язано не лише з різною деталізацією процесу, але й з різною аргументацією причин, параметрів і чинників розвитку. Однак жодна модель для визначення комплексу якісних параметрів підприємства, характеристика яких дозволить оцінити стан підприємства, не застосовує теоретичне обґрунтування. Основним методом формування моделей розвитку підприємства є узагальнення емпіричних даних з відповідними обмеженнями цього методу.

Таким чином, спосіб обґрунтування сучасних моделей розвитку підприємства як узагальнення емпіричних даних утворює обмеження в ідентифікації та прогнозуванні стану підприємства, оскільки скеровуються минулими та поточними досягненнями підприємств, не демонструючи розуміння цілеспрямованості розвитку. Тобто наявні моделі розвитку підприємства демонструють фази протікання процесу розвитку, однак не дають відповідь "чому?" та "яким чином?" відбуваються ці зміни на підприємстві. Тому для забезпечення повноти опису розвитку підприємства необхідне обґрунтування відповідних вимог до розвитку як процесу, а для обґрунтованості сутнісного наповнення поняття "розвиток підприємства" існує потреба у визначенні й перенесенні на розвиток підприємства універсальних закономірностей процесу розвитку.

ВИСНОВКИ

Сучасна теорія розвитку підприємства має фрагментарний характер і містить низку сутнісних розбіжностей у поглядах авторів на послідовність і зміст фаз

розвитку, траєкторію розвитку, причини та чинники. Найвні моделі розвитку акумулюють уявлення в економічній теорії про процес розвитку підприємств, дозволяють ідентифікувати з різною ступенем глибини проблеми сучасних підприємств, але не пояснюють природу розвитку, унеможливаючи досягнення підприємствами самоактивації та самопрограмування. Аналіз показав, що вирішення розбіжностей в моделях розвитку підприємства та виявлення закономірностей процесу розвитку вимагають вирішення таких дилем, як цілеспрямованість чи нескінченність процесу розвитку; ендогенний чи екзогенний характер; детермінованість чи варіативність фаз розвитку; індивідуальність розвитку окремого підприємства чи історичність і т.д. Зважаючи на визначені недоліки, направи удосконалення сучасної теорії розвитку підприємства ми вбачаємо, по-перше, в проведенні структурно-функціонального аналізу діяльності підприємства та обґрунтуванні якісних параметрів, що описують його поведінку, по-друге, в синтезі теорії розвитку підприємства/організації з уявленнями про розвиток в інших наукових галузях з виявленням універсальних і специфічних рис розвитку.

Література:

1. Раєвська О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія [Текст] / О.В. Раєвська. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. — 496 с.
2. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження [Текст] / О. Шубравська // Економіка України. — 2005. — №1. — С. 36—42.
3. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія [Текст] / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. — Х.: Видавничий Дім "ІНЖЕК", 2003. — 328 с.
4. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление [Текст] / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. — М.: ОМЕГА-Л, 2006. — 464 с.
5. Гусев С.А. Устойчивое развитие предприятия: к вопросу о дефиниции [Текст] / С.А. Гусев // Российское предпринимательство. — 2011. — № 9. Вып. 2 (192). — С. 29—35.
6. Porras J.I. Organizational Development: Theory, Practice, and Research [Text] / J.I. Porras, P.J. Robertson, In Handbook of Industrial and Organizational Psychology. Vol. 3 / D. Dunnette, L.M. Hough (eds). — Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1992. — P. 719—822.
7. Чемезов И.С. Система управления развитием предприятия на основе механизма фазового перехода [Текст] / Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / И.С. Чемезов. — Пенза, 2011. — 236 с.
8. Тюха І.В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви [Електронний ресурс] / І.В. Тюха // Ефективна економіка. — 2012. — №6. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1195&p=1>
9. Рогоза М.Є. Управління соціально-економічним розвитком підприємств: механізми, моделі формування та організація процесів [Текст] / М.Є. Рогоза, А.І. Сененко. — Полтава, ПУЕТ, 2013. — 99 с.
10. Кучерова Е.Н. Теоретические основы устойчивого развития предприятия [Текст] / Е.Н. Кучерова, А.В. Ильин / Актуальные проблемы социально-экономического развития современной России: Материалы научно-практической конференции. — Вязьма: ВФ ГОУ МГИУ, 2007. — С. 189—194.
11. Вишнякова А.Б. Разработка стратегии устойчивого развития промышленного предприятия [Текст] / Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Ангелина Борисовна Вишнякова. — Самара, 2008. — 207 с.
12. Калиніченко Ю. Стратегічний розвиток підприємства: теоретичні та практичні аспекти [Текст] / Ю. Калиніченко // Галицький економічний вісник. — 2010. — №4 (29). — С. 106—115.
13. Сокиринська І.Г. Аспекти стратегічного розвитку підприємства [Текст] / І.Г. Сокиринська, О.В. Хохлова // Вісник СумДУ. Серія "Економіка". — 2011. — № 4. — С. 165—168.
14. Теория и методология разработки стратегии развития предприятия [Текст] / Под ред. И.В. Булава. — М: РИО МАОК, 2009. — 277 с.
15. Кураленко О. Г. Методологические вопросы инновационного развития экономических систем [Текст] / О.Г. Кураленко // Молодой ученый. — 2011. — №10. — Т.1. — С. 127—130.
16. Сімченко Н.О. Економічний розвиток підприємства: сутність та визначення [Електронний ресурс] / Н.О. Сімченко, А.В. Дакус // Актуальні проблеми економіки та управління. — 2011. — Вип. 5. Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/node/17>
17. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятия та види [Електронний ресурс] / Ю.С. Погорелов // Портал магистров ДонДТУ. — Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/iem/bashkevich/library/tez7.htm>
18. Алексеев П.В. Философия [Текст] / П.В. Алексеев, А.В. Панин. — М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2003. — 608 с.
19. Rostow W.W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto [Text] / W.W. Rostow. — Cambridge: Cambridge University Press, 1960. — 178 p.
20. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия [Текст] / Й. Шумпетер. — М.: ЭКСМО, 2007. — 864 с.
21. Глазл Ф. Динамичное развитие предприятия. Как предприятия — пионеры и бюрократия могут стать эффективными [Текст] / Ф. Глазл, Б. Ливехуд. — Калуга, "Духовное познание", 2000. — 264 с.
22. Greiner L.E. Evolution and Revolution as Organizations Grow [Text] / L.E. Greiner // Harvard Business Review. — 1972. — Vol. 50. — Issue 4. — P. 37—46.
23. Адизес И. Идеальный руководитель: Почему им нельзя стать и что из этого следует [Текст] / И. Адизес. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 262 с.
24. Graves C.W. The Never Ending Quest: Dr. Clare W. Graves Explores Human Nature [Text] / C.W. Graves / Eds. C.W. Graves, Ch. C. Cowan, N. Todorovic. — Santa Barbara, CA: ECLLET Publishing, 2005. — 578 p.
25. Бек Д.Е. Спиральная динамика: управляя ценностями, лидерством и изменениями [Текст] / Д.Е. Бек, К.К. Кован. — М.: Открытый мир, 2010. — 420 с.

26. Широкова Г.В. Управленческие стереотипы и жизненный цикл организации [Текст] / Г.В. Широкова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8. — 2005. — Вып. 2 (№ 16). — С. 42—56.

27. Чемезов И.С. Диагностика фазы развития предприятия: методика и результаты анализа [Текст] / И.С. Чемезов, Э.В. Кондратьев. — Вестник Марийского государственного технического университета. — 2010. — № 3 (10). — С. 41—53.

Reference:

1. Raievnieceva, O.V. (2006), Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli [Management of enterprises development: methodology and mechanisms, models], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine

2. Shubravs'ka, O. (2005), "Sustainable economic development: concepts and research directions", Ekonomika Ukrainy, n. 1, pp. 36—42

3. Ponomarenko, V.S. and Trydid, O.M. (2003), Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy [Development strategy in the crisis] VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.

4. Gaponenko, A.L. and Pankruhin, A.P. (2006), Strategicheskoe upravlenie [Strategic management], OMEGA-L, Moscow, Russia

5. Gusev, S.A. (2011), "Sustainable development of the enterprise: the question of the definition", Rossijskoe predprinimatel'stvo, n. 9, Issue 2 (192), pp. 29—35.

6. Porras, J. I. (1992), Organizational Development: Theory, Practice, and Research (pp. 719-822), In Handbook of Industrial and Organizational Psychology. Vol. 3 / D. Dunnette, L. M. Hough (eds), Consulting Psychologists Press, Palo Alto, CA, USA

7. Chemezov, I.S. (2011), "The control system of enterprise development through the mechanism of the phase transition", Ph.D. Thesis, Economy and management of national economy, Penza State University of Architecture and Construction, Penza, Russia.

8. Tiukha, I.V. (2012), " Socio-economic development of the enterprise: the nature and specific manifestations", Efektyvna ekonomika, [Online], n.6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1195&p=1> (Accessed 14 January 2014).

9. Rohoza, M.Ye. and Senenko, A.I. (2013), Upravlinnia sotsial'no-ekonomichnym rozvytkom pidpriemstv: mekhanizmy, modeli formuvannia ta orhanizatsiia protsesiv [Management of socio-economic development of companies: mechanisms and model of organization processes], PUET, Poltava, Ukraine.

10. Kucherova, E.N. and Il'in, A.V. (2007), " Theoretical bases of sustainable development of the enterprise", Aktual'nye problemy social'no-jekonomicheskogo razvitija sovremennoj Rossii [Actual problems of socio-economic development of modern Russia], Nauchno-prakticheskaja konferencija [Scientific and Practical Conference], VF GOU MGIU, Vjaz'ma, Russia, pp. 189—194.

11. Vishnjakova, A.B. (2008), "Develop a strategy for sustainable development of industrial enterprise", Ph.D. Thesis, Economy and management of national economy, Samara State University of Economics, Samara, Russia.

12. Kalynichenko, Yu. (2010), "Strategic development of enterprise: theoretical and practical aspects", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, n. 4 (29), pp. 106—115.

13. Sokyryns'ka, I.H. and Khokhlova, O.V. (2011), "Aspects of Strategic Enterprise Development", Visnyk SumDU. Serii "Ekonomika", n.4, pp. 165—168.

14. Teorija i metodologija razrobotki strategii razvitija predprijatija (2009), [Theory and Methodology of the development strategy of the enterprise] / I.V. Bulava (ed.), RIO MAOK, Moscow, Russia

15. Kuralenko, O.G. (2011), "Methodological issues of innovative development of economic systems", Molodoy uchenyj, n. 10, V. 1, pp. 127—130.

16. Simchenko, N.O. (2011), "The economic development of the enterprise: the nature and definition", Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia, [Online], Issue 5, available at: <http://probl-economy.kpi.ua/node/17> (Accessed 15 January 2014).

17. Pohorielov, Yu.S. (2011), "Enterprise Development: concept and types", Portal magistriv DonNTU, available at: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/iem/bashkevich/library/tez7.htm> (Accessed 15 January 2014).

18. Alekseev, P.V. and Panin, A.V. (2003), Filosofija [Philosophy], TK Velbi, Publishing Prospekt, Moscow, Russia.

19. Rostow, W.W. (1960), The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

20. Shumpeter, J. (2007), Teorija jekonomicheskogo razvitija. Kapitalizm, socializm i demokratija [Theory of Economic Development. Capitalism, Socialism and Democracy], EKSMO, Moscow, Russia.

21. Glazl, F. and Livehud, B. (2000), Dinamichnoe razvitie predprijatija. Kak predprijatija — pionery i bjurokratija mogut stat' jeffektivnymi [The dynamic development of the company. How Businesses — Pioneers and bureaucracy can be effective], Duhovnoe poznanie, Kaluga, Russia.

22. Greiner, L.E. (1972), Evolution and Revolution as Organizations Grow, Harvard Business Review, Vol. 50, Issue 4, pp. 37—46.

23. Adizes, I. (2007), Ideal'nyj rukovoditel': Pochemu im nel'zja stat' i chto iz jetogo sleduet [Ideal head: Why can not they be and what follows from this], Al'pina Biznes Buks, Moscow, Russia.

24. Graves, C.W. (2005), The Never Ending Quest: Dr. Clare W. Graves Explores Human Nature / C. W. Graves, Ch. C. Cowan, N. Todorovic (eds.), ECLET Publishing, Santa Barbara, CA, USA.

25. Bek, D.E. and Kovan, K.K. (2010), Spiral'naja dinamika: upravljaja cennostjami, liderstvom i izmenenijami [Spiral Dynamics: driving values, leadership and change], Otkrytyj mir, Moscow, Russia

26. Shirokova, G.V. (2005), "Managerial stereotypes and life cycle organization", Vestnik Sankt-Petersburgskogo universiteta. Serija 8, Issue 2 (n. 16), pp. 42—56.

27. Chemezov, I.S. and Kondrat'ev, Je.V. (2010), Diagnosis phase of enterprise development: methodology and analysis, Vestnik Marijskogo gosudarstvennogo tehniceskogo universiteta, n. 3 (10), pp. 41—53.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2014 р.